

Жіноча молодіжна злочинність: соціальні проблеми // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. № 2. 1998. 4. Потемкина А.Т. Характеристика осужденных женщин, отбывающих наказание в ИТК. Специальная перепись 1989 г. М., 1993. 5. Михлин А.С. Общая характеристика осужденных. Специальная перепись 1989 г. М., 1991; Характеристика осужденных к лишению свободы: по материалам специальной переписи 1999. Том II. Под ред. Михлина А.С. М., 2001. 6. Кириллова И.А., Лысягин О.Б. Характеристика женщин, отбывающих наказание в ИТК. М., 1981. 7. Горбачев М.Л. Формування соціальних установок у жінок позбавлених волі. Матер. науково-практичної конференції: Кримінально-виконавча система в Україні: проблеми, пошуки, перспективи. Вип. 3. Чернігів, 2003. 8. Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника. СПб., 2004. 9. Европейские тюремные правила. Пояснительная записка, касающаяся Европейских тюремных правил // Новая концепция пенитенциарной системы. К., 1995. 10. Сушко В.А. Особенности отбывания наказания в виде лишения свободы осужденными женщинами, имеющими малолетних детей, беременными: Пособие. М., 1996. 11. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации. Краткий комментарий проф. А.С. Михлина. М., 1997; Михлин А.С., Селеверстов В.И. Уголовно-исполнительное право: Вопросы и ответы/ Под ред. проф. В.И. Селиверстова. 3-е изд., испр. и доп. М., 2003. 12. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. М., 1992. 13. Ковалев О.Г., Харина Н.А. Криминологические и психологические проблемы дезадаптации женщин молодёжного возраста, отбывших наказание в виде лишения свободы. Учебное пособие. М., 2001. 14. Панасюк М.Б. Проблеми реабілітації ув'язнених: західний досвід. Бюлетень: Проблеми пенітенціарної теорії і практики. К., 2001.

Надійшла до редакції 16.01.06

М.І. Фіалка

КЛАСИФІКАЦІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОКУМЕНТАМИ ТА ЇХ ОБІГОМ

Безумовно, будь-яка класифікація є додатковим засобом пізнання того чи іншого явища, способом встановлення системно-структурних зв'язків між елементами.

Проблема класифікації злочинів, пов'язаних з документами та їх використанням в кримінально-правовій науці, не нова. У різні роки вона стала об'єктом досліджень таких авторів, як А.В. Кузнецов [1, с.46–91], Б.И. Пінхасов [2], Т.Л. Сергєєва [3], Ю.В. Щіголев [4], С.В. Максимов [5], О.Ю. Сабітова та інших [6]. Але розглядаючи це питання, здебільшого вони обмежувалися тільки класифікацією злочинів, пов'язаних з підркобою документів. При цьому не враховувалось те, що документи можуть використовуватися в межах злочинного наміру не тільки в підробленому (фальсифікованому) стані, а й у дійсному. Тобто, для здійснення свого злочинного наміру особою дуже часто використовується (а в деяких випадках навпаки, не використовується) дійсний правочинний документ.

Різноманітність вчинюваних суспільно небезпечних діянь, що посягають на документ та документообіг, а також різниця в їх кримінально-правовій регламентації, обумовлюють необхідність

обов'язкового визначення тих чи інших підстав або критеріїв групування цих злочинів.

У кримінально-правовій науці для систематизації та розподілу злочинів, що посягають на документи, на певні види найчастіше використовують наступні критерії:

- за спрямованістю родового та безпосереднього об'єкта злочинів;
- залежно від того, справжній документ чи ні.

Слід зауважити, що коли розглядається систематизація злочинів за спрямованістю об'єкта, мова не йде про те, що документ повинен бути обов'язково предметом посягання або бути складовою об'єкта злочину, ні, в даному випадку він може бути і засобом вчинення злочину.

Проаналізувавши цю класифікацію, можливо зрозуміти, що злочини, які посягають на документи та їх обіг в суспільстві, передбачені, без перебільшення, в будь-якому розділі Особливої частини. Так, наприклад, злочини проти основ національної безпеки України містять в своєму складі такі кримінально-правові норми, як «Державна зрада» (ст.111) і «Шпиунство» (ст.114), які, в свою чергу, можуть полягати в передачі іноземній державі документів, що містять державну таємницю. До злочинів проти життя та здоров'я особи відноситься «Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби» (ст.132), що може проявлятися в наданні іншим особам для ознайомлення документів, які містять такі відомості. І який би ми розділ Особливої частини КК України не розглядали, в кожному з них є кримінальний закон, який пов'язаний з документом чи документообігом. Чи то злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (ст.ст. 158, 160, 162, 163, 169, 176, 182), чи то злочини проти власності (ст. 189, 190), чи то злочини у сфері господарської діяльності (ст.ст. 199, 200, 201, 202, 203¹, 204, 208, 211, 212, 213, 215, 216, 221, 222, 223, 224, 231, 232, 233, 234, 235), чи будь-які інші.

З наведеної нами класифікації чітко видно, що дана група злочинів, незважаючи на кількісний стан, не має єдиного групування, а знаходиться в різних розділах Кримінального кодексу. Це стало можливим через особливості побудови та систематизації кримінального закону. Навіть при поверховому розгляді бачимо, що викладена нами вище класифікація не дає чіткого уявлення про місце та роль документа та документообігу в структурі того чи іншого складу злочину. Тим більш вона дуже складна для диференціації цих злочинів. Все це, в свою чергу, є суттєвим недоліком у вирішенні питання розподілу даної групи злочинів на види, а також здійснення точної кваліфікації діяння.

На відміну від вітчизняного законодавства, у кримінальному законодавстві багатьох європейських країн групування таких злочинів здійснено не за об'єктом кримінально-правової охорони, а за предметом суспільно небезпечного впливу. У більшості КК є самостійні глави та розділи, які містять в собі кримінально-правові норми про відповідальність за підробку та випуск в обіг фальшивих грошей, цінних паперів, знаків оплати, службових знаків та інших предметів. У деяких КК злочини, які пов'язані з виготовленням та використанням підроблених документів, зосереджені в самостійних главах або розділах. Так наприклад, в КК ФРН, Голландії, Болгарії існують розділи (глави) з однаковою назвою «Підробка документів» [7].

Все це засвідчує ту увагу, яку приділяють законодавці інших країн проблемі кримінально-правової охорони документів. І це зрозуміло. Адже ці злочини посягають на авторитет влади, порушують нормальну діяльність окремих юридичних та фізичних осіб. Шляхом посягання на документ та його обіг вчинюються або приховуються інші, більш небезпечні злочини.

Іншим шляхом у питанні класифікації пішли російські дослідники С.В. Максимов та О.Ю. Сабітова. Вони для відповідної систематизації використовують критерій дійсності (оригінальності) документа, тобто в якому стані знаходиться документ на момент злочину, чи в підробленому, чи у справжньому.

Усі склади злочинів, які пов'язані тим чи іншим чином з документом та його використанням, С.В. Максимов поділяє на чотири групи:

- протиправні дії з дійсними документами та предметами, що використовуються для їх виготовлення;
- фальсифікація (підробка) документів та предметів для їх виготовлення;
- протиправні дії з фіктивними (підробленими) документами та предметами для їх виготовлення;
- протиправні дії з недійсними документами [5, с.13-15].

О.Ю. Сабітова, використовуючи той же критерій, пропонує дещо іншу класифікацію, при цьому вона не враховує в своєму дослідженні предмети, які використовуються для виготовлення (бланки, штампи, печатки) документів. Дані злочини вона поділяє на:

- 1) злочини, які стосуються дійсних документів:
  - злочини, предметом яких є дійсні документи;
  - діяння, які визнаються злочинними у випадку їх вчинення без необхідних документів;
- 2) злочини, що пов'язані з підробкою документів:
  - злочини, що виразилися в підробці документів;
  - злочини, які вчинені з підробленими документами [6, с.66].

Але, на нашу думку, ця класифікація потребує певного розширення та уточнення. Це стосується першої групи, тобто того випадку, коли мова йде про дійсний документ. О.Ю. Бабітова визначає документ як предмет, тобто річ матеріального світу, на яку відбувається злочинне посягання, та конкретне діяння, пов'язане з використанням документа. На нашу думку, не врахована ситуація, коли при наявності і за допомогою справжнього документа особа вчинює суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність). При цьому документ не є предметом злочину і не є обов'язковим елементом того чи іншого діяння (наприклад, ліцензування будь-якої діяльності). Наприклад, особа з метою ухилитись від сплати податків не подає до державної податкової адміністрації у встановлений строк декларацію про прибуток суб'єкта підприємницької діяльності або про сплату інших податків (ст.212 КК). У даному випадку предметом злочину є податки, збори та інші обов'язкові платежі, що входять в систему оподаткування. Тобто даний склад злочину до першої підгрупи не належить. Але і друга підгрупа теж не передбачає в своєму складі для нього місця. Справа в тому, що особа на законних підставах займається підприємницькою діяльністю, має на неї відповідний дозвіл, який підтверджений необхідними документами, і вже в межах цієї діяльності вчинює суспільно небезпечне діяння, яке посягає на суспільні відносини у сфері податкового регулювання в частині формування доходних статей бюджетів різних рівнів і державних цільових фондів. Іншими словами, наявність чи відсутність, наприклад, декларації про прибуток не впливає на правомірність всієї підприємницької діяльності. Що, у свою чергу, і не дає нам можливості віднести цей склад злочину до другої підгрупи.

Ми вважаємо за доцільне використовувати наступну класифікацію злочинів цієї групи:

1. Злочини, які стосуються дійсних документів:

1.1. Злочини, предметом яких є дійсні документи: до цієї підгрупи відносяться діяння, які передбачають форму характерної активної дії: знищення, пошкодження, втрата, придбання, збут, розкрадання, видача, використання документів та інше. Так, наприклад, ст.234 КК передбачає незаконний продаж, купівлю та передачу приватизаційних паперів; ст.357 КК – викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (*громадянин В., виконуючи свій злочинний намір, таємно викрав з помешкання громадянина С. важливі документи: посвідчення водія на ім'я С., технічний паспорт на автомобіль, медичну довідку на ім'я С., перепустку до ВАТ «Криммолоко» на ім'я С., талон-попередження на ім'я С.; після чого вказані документи приніс до себе додому де і зберігав. Суд квалі-*

фіксував дії С. за ч.3 ст.357 КК України. [8]); ст.368 КК – одержання хабара у вигляді документів, які надають право на отримання майна, користування майном або вимагають виконання майнових зобов'язань. Крім того, якщо враховувати загальне визначення документа¹, сюди можливо віднести ст.300 – ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, тобто відеофільмів, кінофільмів, магнітофонні записи тощо, що пропагують культ насильства і жорстокості та інші.

Але у деяких випадках це суспільно небезпечне діяння може характеризуватись не тільки активною формою дії, а і бездіяльністю, як, наприклад, в ст.329 КК – порушення встановленого порядку поводження з документами, що містять державну таємницю.

1.2. Діяння, які визнаються злочинними у випадку їх вчинення без необхідних документів: особливість цієї підгрупи полягає в тому, що суспільно небезпечне діяння передбачає зайняття тією чи іншою діяльністю без відповідних на те документів, тобто без відповідного дозволу, чи то ст.204 КК – незаконне виготовлення та інші дії з підакцизними товарами без одержання ліцензії (*громадянин Т., який не перебуваючи суб'єктом підприємницької діяльності та не маючи спеціального дозволу на право здійснювати торгівлю підакцизними товарами, в період з 8 по 17 січня 2003 р. з корисливих мотивів, шляхом відкриття підпільного цеху, займався незаконним виготовленням, зберіганням, транспортуванням алкогольних напоїв з метою збуту, а також безпосереднім збутом цих товарів. Суд кваліфікував дії Т. за ч. 1, 2 ст.204 КК України [10]*), чи то ст.263 КК – незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (*громадянин Д., який маючи умисел на незаконне придбання вогнепальної зброї та бойових припасів, незаконно без передбаченого законом дозволу придбав револьвер заводського виготовлення системи «Наган» калібру 7,62 мм., 250 спортивно-полювальних набоїв калібром 5,6 мм., 18 набоїв до пістолета «ТТ» калібру 7,62 мм., 1 гвинтівочний набій калібру 7,62 мм., 1 набій до автомату АК-74 калібру 5,45 мм., які зберігав без передбаченого дозволу за місцем проживання. Дане діяння було кваліфіковане за ч. 1 ст.263 КК України. [11]*), чи то ч. 2 ст.321 КК – порушення встановлених правил відпуску отруйних або сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами (*суд кваліфікував за ч. 2 ст.321 КК України дії П., яка 20 травня 2003 року, працюючи фармацевтом в аптеці та виконуючи свої функціональні обов'язки, порушила правила відпуску лікарських препаратів, які містять в*

---

¹ Документ – матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві [9].

собі сильнодіючі речовини, що не являються наркотичними чи психотропними речовинами, та відносяться до списку В, відпуск яких здійснюється за рецептом лікаря [12]) та інші.

1.3. Застосування дійсних документів для вчинення інших злочинних діянь: ст.211 КК – видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку; ст.212 КК – ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (суд кваліфікував за ч.3 ст.212 КК дії С., який будучи посадовою особою, в обов'язки якої входило своєчасне та повне надання звітів про фінансово-господарську діяльність підприємства, внесення всіх обов'язкових платежів в державні фонди, а також відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та звітності, діючи умисно, з метою ухилитись від сплати податків на подану вартість і отримання не контрольованого державою прибутку, в період з грудня 2000 року по лютий 2001 року не надавав до ДПП Ленінського району м.Харкова звіти про фінансово-господарчу діяльність підприємства. Тим самим громадянин С. спричинив збитків державі на загальну суму 363823,70 грн. [13]); ст.330 КК – передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави та інші.

2. Злочини, що пов'язані з підробкою документів:

2.1. Злочини, що виразилися в підробці документів: ця підгрупа характеризується тим, що, по-перше, в цьому випадку документи виступають як предмет злочинного посягання, по-друге, вони не є дійсними та достовірними, по-третє, для них характерні дії, виражені в підогові, фальсифікації, підробці та внесенні в документ неправдивих відомостей. Як приклад, можна навести ст.358 КК – підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (суд кваліфікував за ч. 1 ст.358 КК дії С., який умисно з корисних спонукань, тобто з метою його використання, вчинив підробку посвідчення учасника бойових дій, яке, в свою чергу, видається державною установою, і що надає право або звільняє від обов'язків. Це посвідчення С. використовував для безкоштовного проїзду в громадському транспорті, за що і був затриманий працівниками міліції на одній із станцій Харківського метрополітену [14]) та ст.366 КК – службове підроблення (суд кваліфікував за ч. 1 ст.366 КК України дії З., який працюючи головним бухгалтером одного з кооперативів селища Орджонікідзе, тобто виконуючи адміністративно-господарські функції та намагаючись здійснити свій злочинний намір, протягом 2000–2003 рр. систематично вносив завищену суму розрахунків по заробітній платні у видатково-касові ордери, після чого різницю присвоював собі [15]).

2.2. Злочини, які вчинені з підробленими документами: вони характеризуються тим, що, по-перше, підроблені документи використовуються як засіб вчинення іншого злочину, по-друге, ці засоби передбачають вчинення за їх допомогою дій: збут підроблених документів, їх використання для вчинення суспільно небезпечних діянь або ухилення від виконання обов'язків. До них ми відносимо як найбільш показові ст.222 КК – використання підроблених документів та надання завідомо неправдивої інформації для отримання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг; ст.318 КК – використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів та інші.

На наш погляд, вичленення в кримінальному праві цього принципу класифікації має певне значення.

По-перше, розглядувана класифікація важлива в пізнавальному, а отже, і в навчальному плані. Все це дає можливість системно та докладніше досліджувати злочинні посягання на документ та документообіг.

По-друге, ця класифікація має не тільки кримінально-правове значення, а й криміналістичне. Тобто має значення для вибору форм та методів для встановлення дійсності або оригінальності сумнівного документа, доведення фактів підробки, підлогу та неправомірного використання документів, визначення його об'єктивних ознак.

По-третє, неможливо заперечувати методологічну роль розглядуваної класифікації. В юриспруденції, як відомо, наукові уявлення можуть існувати незалежно від законодавчої конструкції. Наукові погляди завжди є основою, вихідним матеріалом, складовим елементом для правотворчої та правозастосовної діяльності.

Підсумовуючи, слід наголосити на тому, що запропонована класифікація не претендує на повноту та безперечність, ми допускаємо існування інших класифікацій злочинів, пов'язаних з документами та документообігом. Але класифікація, підтримувана нами, орієнтована перш за все на створення теоретичних засад для напрацювання найбільш точних правил кваліфікації злочинів, пов'язаних з документом та його використанням, а також інших складів злочинів, які пов'язані з останніми тим чи іншим чином.

Список літератури: 1. Кузнецов А.В. Ответственность за подлог документов по уголовному праву. М., 1959. 2. Пинхасов Б.И. Защита документов по советскому праву. Ташкент, 1976. 3. Сергеева Т.Л. Борьба с подлогами документов по советскому уголовному праву. М.–Л., 1949. 4. ЩигOLEV Ю.В. Квалификация подлогов документов по российскому уголовному праву: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М. 5. Астапкина С.М., Максимов С.В. Криминальные расчёты: уголовно-правовая охрана инвестиций: Научно-практическое пособие. М., 1995. 6. Сабитова Е.Ю. Документы как признак преступлений в сфере экономики: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2003. 7. Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. Серебрякова А.В. М., 2001; Уголов-

ний кодекс Голландії / Пер. с англ. І.В. Миронової. СПб., 2000; Уголовный кодекс Республики Болгария. СПб., 2001. 8. Архів Феодосійського міського суду. Справа № 1-922. 2004. 9. Ст.1 Закону України «Про обов'язковий примірник документів» від 9 квітня 1999 року; Ст.1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27 січня 1995 року. 10. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 1-417. 2003. 11. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 1-801. 2003. 12. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 1-670. 2003. 13. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 1-148. 2003. 14. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 1-923. 2001. 15. Архів Феодосійського міського суду. Справа № 1-392. 2004.

Надійшла до редколегії 17.12.05

О.В. Паньчук

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ВІД ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Якщо розглядати питання про правовий захист інтересів дітей від експлуатації за національним законодавством, то можна констатувати той факт, що сьогодні нормативно-правова база в Україні для їх захисту практично створена. Її становлять положення Конституції України та низка законів, підзаконних актів, а також цільових програм. Це, передусім, Кримінальний кодекс України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», Закон України «Про міліцію», Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про адміністративний нагляд», Національна програма «Діти України», Укази Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності», «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» та інші.

Конституція України як основний закон держави встановлює визначальні принципи відповідальності діяльності органів влади, прав і свобод людини і громадянина і закладає важливу основу для додаткових законодавчих стратегій, спрямованих на боротьбу з усіма формами експлуатації дітей [1].

Хоча в загальних положеннях Конституція і не згадує поняття «експлуатація дітей», вона все ж так чи інакше дозволяє давати тлумачення цього явища і відповідно гарантувати захист від експлуатації.

Деякі положення Конституції прямо стосуються проблеми експлуатації. Так, стаття 3 Конституції проголошує, що «людина, її